

Pääseekö kasvatus onkalostaan? Ekokriisi muuttaa kasvatuksen Veli-Matti Värriin teoksessa

Riikka Hohti

Arvosteltu teos: Värri, Veli-Matti 2018. Kasvatus ekokriisin aikakaudella. Tampere: Vastapaino. 186 s.

Veli-Matti Värriin teos *Kasvatus ekokriisin aikakaudella* taivuttaa kasvatusta uuteen asentoon. Helsingin yliopiston ilmastoaiheinen tiedeteema otsikoitiin osuvasti jokin aika sitten: ”Ilmasto muuttaa kaiken”. Tätä katsausta kirjoittaessani Euroopan parlamentti julistaa ilmastohätätilan. Kun lasten ja nuorten ilmastoliike ottaa ympäristön tilaan kantaa koulu-
lakkoilemalla, on korkea aika kysyä, miten ilmasto muuttaa kasvatuksen? Miten meidän täytyisi herätä muuttamaan, ajattelemaan ja toimimaan toisin kasvatuksen ja opetuksen alueella?

Värri kuuluu niihin vielä harvalukuisiin kasvatustieteilijöihin Suomessa, jotka ottavat asian pohtiakseen. *Kasvatus ekokriisin aikakaudella* -teoksessa nousee ymmärtääkseni esiin hänen kasvatustieteilijänsä sisältöjä pitkältä ajalta. Tässä teoksessa kuitenkin ilmastomuutos, atomijäte, sukupuuttoaalto ja uusi teknologia toimivat ennen tuntemattomina ”outoina olioina”, jotka muuttavat länsimaisen kasvatustieteilijän merkityshorisontteja ja haastavat tarkastelemaan uudelleen kasvatuksen filosofisia syvärakenteita. Nyt kasvatustieteilijä saa uuden valaistuksen ja polttavan käyttötarkoituksen.

Värri kertoo kuljettavansa teoksessaan kahta pääjuonetta: pedagogista ja ontologista. Vaikka ontologiasta ei voi suoraan johtaa pedagogiikkaa, vaatii kasvatustieteilijän muutos hänen mukaansa ontologisen tason työskentelyä: on seuloitava ja tarkasteltava sitä, millaisiin uskomuksiin, narratiiveihin ja piileviin periaatteisiin toimintamme perustuu. Nuo ontologiset taustaoletukset ohjaavat yksilöiden identifioitumista ja arvosuuntautumista kullekin aikakaudelle tyypillisenä merkityshorisonttina.

Meidän aikamme merkityshorisonttia määrittävät ennen kaikkea globaali kapitalismi, teknologinen maailmankuva ja edistysusko. Värri huomioi, että myös useimmat kasvatustieteilijät ottavat näiden liiton annettuna maailmanjärjestyksenä: se koetaan luonnolliseksi ja ikuiseksi.

Värri nimittää ajallemme tyypillistä ajattelutapaa onkalometafysiikaksi. Samoin kuin ydinjäte haudataan onkaloon perinnöksi jälkipolville, kuvittelemme, että ylikulutuksen aiheuttamat ongelmat voi haudata piiloon. Ongelmia ei tahdota tunnustaa vaan luotetaan siihen, että jälkipolvet ne ratkaisevat. Kun hautaamme ne onkaloon, käytämme tulevaisuuden jo etukäteen, ja nykyhetki jää tyhjäksi.

Värrä kirjoittaa Heideggeriin tukeutuen länsimaisesta elämästä tekniikan läpäisemänä. Suhteemme olemiseen on laskeva, kalkyloiva. Värrä selventää, että tekniikalla hän viittaa laajemmin koko olemiseemme, joka tapahtuu tekniikan kehikossa ja sen tuottamassa teknologisessa ajattelussa: ”maailma pelkistetään hallittaviksi, hyödyllisiksi resursseiksi”. Teknologia, teknousko, tekninen maailmankuva, jatkuvasti uusiutuva teknologia ovatkin kirjassa toistuvaa termistöä. Digiloikkakin mainitaan. Jään miettimään, miten pitkälle Värin kritiikki materialisoituu teknologisiin laitteisiin tai käytäntöihin. Kasvatuksen, teknologian ja globaalin kapitalismin hankkeiden väliset linkit kaipaavat kipeästi kriittistä analyysiä. Voisiko yhteiskunnallisesta kriittisestä kasvatustutkimuksesta ponnistaen kehittää myös yksityiskohtaisempia, konkretiaan paikantuvia lähestymistapoja? Digitalisaatiota koskeva keskustelu polarisoituu helposti, ja myös kasvatuksen alueella juututaan paheksumaan tai ihannoimaan teknologiaa. Esimerkiksi digitaalisen teknologian demonisoijat voivat saada liian abstraktista kritiikistä keppihevosen ajatuksilleen, ja keskustelu voi polarisoitua entisestään.

Värin ajattelussa globaalin kapitalismin ja kulutuksen ongelmat tiivistyvät syvälle inhimillisen subjektin sisälle. Yhteiskuntamme ideologiset rakenteet muokkaavat subjektista puutteen ja hedonistisen halun subjektin. Neoliberaalisissa ilmapiirissä subjekti saa aina vain tilapäisen tunnustuksen, ja häntä pidetään jatkuvasti kelpoisuudestaan epävarmana. Värin mielestä meidän pitäisi herätä kulutuskeskeisestä unestamme ja hedonistisesta välittömän mielihyvän tavoittelustamme. Pitäisi ravistautua irti etäännyttämisestä ja torjunnasta, jotka mahdollistavat ongelmien onkaloon hautaamisen.

Kasvatus ekokriisin aikakaudella kiertyy loppuluvussaan kohti konkreettisempaa pedagogista tasoaan. Miten kertoa vaihtoehtoista tarinaa? Mistä uusi ontologinen taso narratiiveineen, miten löytyisi uusi merkityshorisontti? Värrä laittaa toivonsa viisauteen ja sivistykseen. Ihmisen harteille ja itsetutkiskelun varaan asettuu vastuu maailman tulevaisuudesta.

Helena Pedersen ja Barbara Pini ovat todenneet, että juuri kasvatuksen alueella ei-ihmiskeskeisten näkemysten esiin murtautuminen on ollut kaikkein hitainta. Onhan perintönämme kristinuskon ja valistuksen ajalta kumpuava ajattelutapa, jonka mukaan kasvatuksen tavoite on lasten sosialisointi nimenomaan ihmiskunnan ja inhimillisen kulttuuriperinnön jatkajiksi. Olen tässä mielessä hyvin kriittinen lukija. Esimerkiksi ekososiaalisen sivistyksen kohdalla minua häiritsee kysymys: miten ihmiskeskeisyyden haastaminen onnistuisi ihmiskeskeisiin käsitteisiin ja filosofioihin tukeutuen?

Feministifilosofit, monilajisuuden tutkijat Donna Haraway, Anna Tsing ja Maria Puig de la Bellacasa tuovat vaihtoehtoisen näkökulman kapitalismin ja maapallon tilan tarkasteluun. Anna Tsing erittelee Värin tavoin kirjassaan *The mushroom at the end of the world* edistyksen sokeuttavaa narratiivia, mutta suhteisen monilajisen ontologian näkökulmasta. Hänen ajattelunsa ei ainoastaan hahmottele tai kuvittele ihmisen erityisaseman haastamista vaan ottaa sen lähtökohdakseen: ”Ihmisluonto on lajien välinen suhde.”

Monilajisuuden näkökulmasta on suhtauduttava kriittisesti esimerkiksi yleistäviin kategorioihin ”eläin” ja ”ihminen”. Tällaiset yleistyksykset yksinkertaisesti mitätöivät ihmistä laajemman maailman monimuotoisuutta liikaa. Monilajisen lähestymistavan vaikutus tuntuu siten, että eläinlajien ja elinympäristöjen runsaus mykistää, se vaimentaa länsimaisen tieteen kolonisoivan äänen ja ohjaa kohti paikantuneita suhteiden ja riippuvuuksien analyysia.

Tsing jäljittää kapitalismin historiaa kesyntyneen ja kesyttämisen prosessina, jossa viljan ja ihmisen liitto on johtanut nykyisen kaltaisiin perheiden, sukupuolten, lisääntymisen, omistamisen, ja kansallisvaltioiden muotoihin. Hän ottaa matsutake-sienet oppaikseen

kulkiessaan kapitalismin raunioissa etsien sen saumakohtia ja jättömaita. Tällaisesta mahdollisuudesta muistuttaa myös Värin keskustelu Mortonin hyperobjekteista. Hyperobjektit, oudot oliot, voivat havahduttaa meidät hereille. Tsingin ajattelukumppaneita, tuoksuvalmuskoita, voi tässä mielessä verrata Antti Salmisen ja Tere Vadénin analysoimaan fossiiliin öljyyn; inhimillinen kulttuuri tarvitsee energiaa, ja tässäkin olemme läpeensä riippuvaisia toislajisista. Öljyä ja muita hyperobjekteja koskeva keskustelu on Värin kirjan kiintoisaa antia. Ajatuksen rihmastot alkavat avautua ihmisen rakentaman onkalon ulkopuolelle.

Kasvatus ekokriisin aikakaudella on merkittävä avaus, ja tärkeän tehtävän tuntu välittyy lukijalle. Paikoin se ilmenee tietynlaisena raskautena. Voisiko näistä ajatuksista olla siihen, saisiko tämä ajatusrakennelma kasvatuksen muuttamaan suuntaansa, tuntuu Värin kyselevän, jopa vimmaisesti. On hienoa, että kirja on huomattu ja huomioitu esimerkiksi vuoden tiedekirjaehdokkaudella. Lapset ja nuoret näyttävät ilmastoliikkeellään, että kosketuspintaa on. Opettajankoulutuksen opiskelijat toivovat lisää erityisesti ilmastokasvatukseen painotuvaa korkeakouluopetusta.

Jäämme odottamaan, miten suunnannäyttäjän ajatukset materialisoituvat ja paikantuvat kasvatuksen kentillä, joilta ihmiskeskeisyyden hedonistinen harha alkaa viimein väistyä.

Kirjallisuus

De la Bellacasa, Maria Puig 2017. *Matters of Care: Speculative Ethics in More Than Human Worlds*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Haraway, Donna J. 2016. *Staying with the trouble: Making kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.

Pedersen, Helena & Pini, Barbara 2017. Educational epistemologies and methods in a more-than-human world. *Educational Philosophy and Theory* 49(11), 1051–1054.

Salminen, Antti & Vadén, Tere 2013. *Energia ja kokemus*. Tampere: Niin & näin.

Tsing, Anna L. 2015. *The mushroom at the end of the world: On the possibility of life in capitalist ruins*. New Jersey: Princeton University Press.

FT Riikka Hohti toimii kasvatustieteen tutkijatohtorina Helsingin yliopistossa.